

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΔΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ 70^{ής} ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΚΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Κάθε επέτειος συνιστά και ευκαιρία αναστοχασμού, απολογισμού, με το βλέμμα στο μέλλον. Μας καλεί να δούμε τι πετύχαμε, τι πήγε καλά, αλλά και τι δεν ευοδώθηκε, ποια βήματα πρέπει ακόμη να γίνουν.

Η 70^ή επέτειος από την πρώτη κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) το 1953 μας δίνει την ευκαιρία να εξάρουμε τον πραγματικά μοναδικό χαρακτήρα αυτού του κειμένου. Είναι σημαντικό, πράγματι, να συνειδητοποιήσουμε ότι έχουμε το προνόμιο να συμμετέχουμε ως χώρα στον πιο προηγμένο και επιδραστικό διεθνή μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η ΕΣΔΑ αποτυπώνει ορισμένες από τις θεμελιώδεις αξίες που συνθέτουν τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό του 21^{ου} αιώνα: τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, την ελευθερία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η Σύμβαση έχει συμβάλει καθοριστικά στη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής νομικής και πολιτικής ταυτότητας. Ωστόσο, το κείμενο αυτό ακτινοβολεί πέρα από τα ευρωπαϊκά όρια και έχει αναδειχθεί ως το κατ' εξοχήν συμβατικό όργανο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε διεθνή κλίμακα. Σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο υπάρχουν διάφορα άλλα σημαντικά κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πολλά από αυτά αναγνωρίζουν σήμερα πλέον στο δικαίωμα ατομικής

Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος

Κοσμήτορας της
Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ
π. Πρόεδρος του ΕΔΔΑ

προσφυγής ή ατομικής αναφοράς. Κανένα από αυτά όμως δεν έχει αναπτύξει την εντυπωσιακή δυναμική την οποία έχει να επιδείξει η ΕΣΔΑ ως προς την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πώς εξηγείται το φαινόμενο αυτό; Ποια είναι τα στοιχεία που συνθέτουν τη μοναδικότητα αυτού του κειμένου; Η απάντηση στο ερώτημα είναι πιο σύνθετη απ' ό,τι μπορεί να φαίνεται από πρώτη άποψη. Έχει δύο διαστάσεις: τη θεσμική και την κανονιστική.

I. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

1. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ, ΧΩΡΙΣ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Το βασικό χαρακτηριστικό της ΕΣΔΑ που την καθιστά πραγματικά μοναδική στον κόσμο είναι το δικαίωμα ατομικής προσφυγής χωρίς όρους και προϋποθέσεις, όπως αυτό εισήχθη με το 11^ο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση¹ ήδη από το 1998. Σε αντίθεση με τα άλλα διεθνή κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η ΕΣΔΑ δεν εξαρτά το παραδεκτό των ατομικών προσφυγών από την αποδοχή του σχετικού δικαιώματος από τα Κράτη μέλη. Η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος δεν προϋποθέτει, δηλαδή, μονομερή δήλωση του Κράτους με την οποία αυτό να αναγνωρίζει την αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ να εξετάζει ατομικές προσφυγές, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, και όπως συμβαίνει και σήμερα σε σχέση με όλους ανεξαιρέτως τους λοιπούς διεθνείς και περιφερειακούς μηχανισμούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η ΕΣΔΑ θεσμοθετεί, έτσι, ένα πραγματικό δικονομικό δικαίωμα για όλα τα πρόσωπα, φυσικά και νομικά, που υπόκεινται στη δικαιοδοσία των 46 Κρατών μερών στη Σύμβαση.

Η εξέλιξη αυτή κατέστησε το άτομο πραγματικό υποκείμενο του συστήματος που εγκαθιδρύει η ΕΣΔΑ και όχι απλό χρήστη του τελευταίου. Ο προσφεύγων έχει ακριβώς τα ίδια δικονομικά δικαιώματα με το εναγόμενο Κράτος. Όπως τόνισε το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Mamatkulon και Askaron κατά Τουρκίας*, το δικαίωμα ατομικής προσφυγής είναι μία από τις θεμελιώδεις εγγυήσεις αποτελεσματικότητας του συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εγκαθιδρύει η Σύμβαση². Σε αυτή ακριβώς τη βάση το Δικαστήριο αναγνώρισε για πρώτη φορά στη συγκεκριμένη υπόθεση τον δεσμευτικό χαρακτήρα των προσωρινών μέτρων³. Όπως είναι γνωστό, τα μέτρα αυτά συνιστούν πλέον ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό της λειτουργίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

¹ European Treaty Series, αρ. 155. Βλ. το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ, όπως τροποποιήθηκε με το εν λόγω Πρωτόκολλο. Για την ατομική προσφυγή και τη σχετική διαδικασία ενώπιον των οργάνων της ΕΣΔΑ, βλ. αναλυτικά L.-A. Sicilianos/M.-A. Kostopoulou, *The Individual Application Under the European Convention on Human Rights. Procedural Guide*, Council of Europe 2019.

² *Mamatkulon και Askaron κατά Τουρκίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 04.02.2005, παρ. 100.

³ *Ibidem*, ιδίως παρ. 102, 108.

2. Ο ΜΟΝΙΜΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Το δεύτερο στοιχείο που εξηγεί τον δυναμισμό και τη μοναδικότητα της ΕΣΔΑ είναι ο μόνιμος χαρακτήρας του ΕΔΔΑ. Όπως είναι γνωστό, το Δικαστήριο κατέστη μόνιμο με τη θέση σε ισχύ του 11^{ου} Πρωτοκόλλου. Είναι χαρακτηριστικό ότι το «παλιό» Δικαστήριο στα σχεδόν 40 χρόνια λειτουργίας του (1959-1998) είχε εκδώσει 837 αποφάσεις επί της ουσίας. Από την ίδρυση του μόνιμου δικαστηρίου, το 1998, έως σήμερα το ΕΔΔΑ έχει υιοθετήσει περίπου 26.000 αποφάσεις και έχει εξετάσει συνολικά σχεδόν 1.000.000 προσφυγές⁴. Οι αριθμοί αυτοί μιλούν από μόνοι τους. Η μονιμότητα του Δικαστηρίου που συνεπάγεται και τη νομική δέσμευση παραμονής των Δικαστών στην έδρα του, στο Στρασβούργο, όχι μόνο αυξάνει κάθετα την παραγωγικότητά του, αλλά δημιουργεί και ένα *esprit de corps* που είναι πολύτιμο για τη συνοχή της νομολογίας και τη συνεχή βελτίωση των μεθόδων εργασίας του.

3. Η ΣΥΝΕΧΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πράγματι, η διαρκής επανεξέταση και βελτίωση των μεθόδων λειτουργίας του Δικαστηρίου διασφαλίζει την προσαρμογή του θεσμού στις εξελισσόμενες διεθνείς συγκυρίες. Η δεκαετία 2010 έως 2020 ήταν η δεκαετία των μεταρρυθμίσεων. Αυτή η σημαντική διαδικασία ξεκίνησε με τη διάσκεψη υψηλού επιπέδου του Interlaken, το 2010, και συνεχίστηκε με ανάλογες διασκέψεις στη Σμύρνη, το 2011, το Brighton, το 2012, τις Βρυξέλλες, το 2015, και την Κοπεγχάγη, το 2018. Παράλληλα, το ίδιο το Δικαστήριο ενίσχυσε τον ρόλο μιας διαρκούς Επιτροπής από Δικαστές και στελέχη της Γραμματείας, η οποία είναι επιφορτισμένη με τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας και την αναγκαία προσαρμογή των μεθόδων εργασίας του. Εκμεταλλεύθηκε, έτσι, όλες τις δυνατότητες που του παρείχε το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ⁵ και προώθησε μια σειρά από άλλες μεταρρυθμίσεις σε συνέχεια των παραπάνω διακυβερνητικών διασκέψεων υψηλού επιπέδου.

Ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων που ήταν γύρω στις 160.000 το 2011 κινείται σήμερα στα επίπεδα των 68.000 υποθέσεων⁶. Οι Επιτροπές των τριών δικαστών είναι εξαιρετικά παραγωγικές. Η τεχνολογία έχει στηρίξει καθοριστικά τη λειτουργία του Δικαστηρίου με σημαντικά αποτελέσματα, ιδίως κατά την περίοδο του COVID-19. Αρκεί να αναφέρει κανείς ότι κατά την περίοδο του εγκλεισμού, από τις 16 Μαρτίου έως τις 11 Μαΐου 2020, το Δικαστήριο ήταν σε θέση να εφαρμόσει τα προβλεπόμενα μέτρα ασφαλείας και συγχρόνως να εξετάσει 5400 προσφυγές και πάνω από 200 αιτήματα προσωρινών μέτρων. Μόνον ένα τέτοιο μόνιμο και ευέλικτο όργανο θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που συνεπάγεται ο τεράστιος

⁴ Βλ. Cour européenne des droits de l'homme, *Rapport annuel 2023*, Conseil de l'Europe 2024, σελ. 88.

⁵ Council of Europe Treaty Series, ap. 194.

⁶ Cour européenne des droits de l'homme, *Rapport annuel 2023*, ό.π., σελ. 93.

όγκος των ατομικών προσφυγών, αλλά και οι πολυάριθμες διακρατικές πρόσφυγες που εκκρεμούν σήμερα ενώπιόν του.

4. Ο ΠΟΛΥΕΠΙΠΕΔΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Ο πολυεπίπεδος μηχανισμός επίβλεψης της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ⁷ –τόσο στο διεθνές όσο και στο εθνικό πλαίσιο– συνιστά ένα ακόμη στοιχείο της ΕΣΔΑ που την καθιστά μοναδική. Η συμβολή της Επιτροπής υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στην ουσιαστική συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του Δικαστηρίου αποτελεί εγγύηση αξιοπιστίας και βιωσιμότητας του συστήματος⁸. Το ίδιο το Δικαστήριο υποδεικνύει πολλές φορές προς τα Κράτη τα απαραίτητα μέτρα εκτέλεσης⁹. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συμμετέχει και αυτή στη διαδικασία επίβλεψης¹⁰, ενώ άλλα όργανα όπως ο Επίτροπος ανθρωπίνων δικαιωμάτων του οργανισμού και οι επιτροπές ανεξαρτήτων εμπειρογνομόνων συμβάλλουν με τον τρόπο τους στην πληρέστερη εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

Σε εθνικό επίπεδο, ο ρόλος του αντιπροσώπου (agent) της χώρας στο Δικαστήριο αποδεικνύεται τις περισσότερες φορές κομβικός. Αυτό ισχύει και ως προς την Ελλάδα στο μέτρο που το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους εισηγείται τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις για την προσαρμογή της χώρας στο κεκτημένο της ΕΣΔΑ¹¹. Συγχρόνως, όμως, σημαντικότετοι παράγοντες εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ είναι τα εθνικά δικαστήρια και ιδίως τα ανώτατα, η αρμόδια Επιτροπή της

---

⁷ Βλ. L.-A. Sicilianos/Ch. Giannopoulos, « Le caractère participatif et multidimensionnel du système d'exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme », στο: Ch. Giannopoulos (επιμ.), *L'exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme : Pratiques et perspectives après la fin du processus d'Interlaken*, 2022, σελ. 7-22.

⁸ Η συμβολή αυτή αναδεικνύεται μέσα από τις σχετικές ετήσιες εκθέσεις της Επιτροπής Υπουργών. Βλ. ενδεικτικά Council of Europe, Committee of Ministers, *Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights 2022*, διαθέσιμο στο [link](#).

⁹ Βλ. L.-A. Sicilianos, *The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of its Judgments: Recent Developments Under Article 46 ECHR*, Netherlands Quarterly of Human Rights 2014, σελ. 235-262.

¹⁰ Βλ. A. Szklanna, *Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights: The Interaction between the Court, the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, European Yearbook on Human Rights 2017, σελ. 289-306.

¹¹ Βλ. Ι. Χαλκιά, «Ο μηχανισμός εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και η Ελλάδα: Λειτουργία και προκλήσεις», στο: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), *Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ από την Ελλάδα*, 2021, σελ. 17-26, ιδίως σελ. 19 επ.

Βουλής¹², αλλά και οι ανεξάρτητες αρχές και κυρίως ο Συνήγορος του Πολίτη, καθώς και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η πολυπλοκότητα της διαδικασίας συμμόρφωσης απαιτεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, τη σύμπραξη διαφόρων αρχών και φορέων σε εθνικό επίπεδο. Καθίσταται σαφές επομένως ότι η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ συνεπάγεται σημαντική κινητοποίηση σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, η οποία συμβάλλει στη δυναμική ολοκλήρου του συστήματος.

Η επιδραστικότητα του σύνθετου αυτού μηχανισμού ως προς την Ελλάδα, αναδεικνύεται από τη σειρά τροποποιήσεων του Συντάγματος, ιδίως κατά την αναθεώρηση του 2001, προκειμένου αυτό να προσαρμοσθεί στο κεκτημένο της ΕΣΔΑ¹³, τον σημαντικό αριθμό νομοθετικών μέτρων σε διάφορους τομείς –στο οικογενειακό δίκαιο, την πολιτική δικονομία, το ποινικό δίκαιο και την ποινική δικονομία, το τραπεζικό δίκαιο, κ.λπ.–, τη δημιουργία νέων θεσμών και την ενίσχυση υφισταμένων με νέες αρμοδιότητες¹⁴ και, βεβαίως, από τις μεταστροφές της νομολογίας των ανωτάτων δικαστηρίων για την εναρμόνισή τους με τις σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

5. Ο ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΔΔΑ ΜΕ ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΑ ΕΛΕΓΧΟΥ

Ο διάλογος του ΕΔΔΑ με τα εθνικά δικαστήρια συνιστά άλλη μια σημαντική παράμετρο που καθιστά τον θεσμό αυτό μοναδικό. Πράγματι, ήδη από το 2015, το Δικαστήριο έχει ιδρύσει ένα δίκτυο ανωτάτων δικαστηρίων το οποίο αριθμεί σήμερα 105 μέλη από 45 Κράτη¹⁵. Πρόκειται για το μεγαλύτερο δίκτυο συνεργασίας δικαστικών θεσμών στον κόσμο. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και ο διάλογος μεταξύ του ΕΔΔΑ και των αντιπροσωπειών ανωτάτων δικαστηρίων που το επισκέπτονται σε τακτική βάση.

Ωστόσο, η κατεξοχήν θεσμοθετημένη μορφή διαλόγου με τα εθνικά δικαστήρια είναι το 16^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ¹⁶, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 2018 και επιτρέπει στα ανώτατα δικαστήρια των συμβαλλομένων Κρατών να υποβάλλουν στο Δικαστήριο του Στρασβούργου ερωτή-

¹² Βλ. το άρθρο 43Α, παρ. 1 ι) του Κανονισμού της Βουλής που ορίζει τις αρμοδιότητες της Επιτροπής παρακολούθησης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

¹³ Βλ. Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021, σελ. 68 επ.

¹⁴ Για μια συνολική εικόνα της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στην Ελλάδα, βλ. Λ.-Α. Σισιλιάνο (επιμ.), *Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ από την Ελλάδα*, ό.π.· καθώς και τα άρθρα των Ι. Τσαλαγανίδη, *Η νομολογία του ΕΔΔΑ υπό την οπτική του Αρείου Πάγου*, ΤοΣ 3/2019, σελ. 741-749· Ι. Σαρμά, *Η συμμόρφωση του Ελεγκτικού Συνεδρίου ως δικαιοδοτούντος θεσμού με τη νομολογία του ΕΔΔΑ*, ό.π., σελ. 751-758· Χ. Ράμμου, *Η συμμόρφωση στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Η οπτική του ΣτΕ*, ό.π., σελ. 759-769.

¹⁵ Βλ. Cour européenne des droits de l'homme, *Rapport annuel 2023*, ό.π., σελ. 106.

¹⁶ Council of Europe Treaty Series, αρ. 214.

ματα για γνωμοδότηση. Ο αριθμός των γνωμοδοτήσεων του Δικαστηρίου αυξάνεται προοδευτικά¹⁷ και συνιστά πλέον μια σημαντική διάσταση της νομολογίας του. Πράγματι, οι εν λόγω γνωμοδοτήσεις αναφέρονται σε ουσιώδη ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της ΕΣΔΑ. Παρότι ως τέτοιες δεν είναι δεσμευτικές για το εθνικό δικαστήριο που τις ζητά, οι γνωμοδοτήσεις του ΕΔΔΑ αποτυπώνουν νομολογιακές αρχές γενικής εφαρμογής, αναδεικνύοντας έτσι τον *erga omnes partes* χαρακτήρα της ΕΣΔΑ, όπως αυτή ερμηνεύεται και εφαρμόζεται από το Δικαστήριο. Επιπλέον, στο μέτρο που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ και προέρχονται από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, οι γνωμοδοτήσεις με βάση το 16^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ δεσμεύουν τα Τμήματα του Δικαστηρίου¹⁸.

Πέρα από τον διάλογο με τα εθνικά δικαστήρια, ο τακτικός διάλογος του ΕΔΔΑ με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμβάλλει στην εναρμόνιση της ερμηνείας των διατάξεων περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια. Εξίσου σημαντικός είναι και ο διάλογος του ΕΔΔΑ με άλλα όργανα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, διάλογος τον οποίον προώθησε ο γράφων υπό την ιδιότητα του Προέδρου του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και ο οποίος συνεχίζεται τακτικά έως σήμερα. Ο διάλογος αυτός κατατείνει στην προώθηση ενός συνεκτικού πανευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και ο διάλογος του ΕΔΔΑ με πλείστα διεθνή και περιφερειακά δικαστήρια και όργανα ελέγχου μέσω της νομολογίας του. Πράγματι, το 2019 το Δικαστήριο αποφάσισε να τροποποιήσει την κλασική διμερή δομή των αποφάσεών του –πραγματικά περιστατικά/νομική ανάλυση υπό την ΕΣΔΑ– προκειμένου να παρεμβάλει ένα μέρος με τίτλο «εφαρμοστέο νομικό πλαίσιο». Στο μέρος αυτό αναφέρονται, πέρα από τα στοιχεία του εθνικού δικαίου του εναγομένου Κράτους που εφαρμόζονται στην υπό κρίση υπόθεση, οι σχετικές διατάξεις διεθνούς και ενωσιακού δικαίου, καθώς και η διεθνής νομολογία και εκείνη του ΔΕΕ στο μέτρο που αυτές αποτελούν πηγή έμπνευσης για το ΕΔΔΑ¹⁹. Πρόκειται για σημαντική εξέλιξη, η οποία

¹⁷ Βλ. Cour européenne des droits de l'homme, *Rapport annuel 2023*, ό.π., σελ. 79.

¹⁸ Βλ. σχετικά L.-A. Sicilianos, *L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme : à propos du Protocole n° 16 à la Convention européenne des droits de l'homme*, *Revue trimestrielle des droits de l'homme* 2014, σελ. 9-29· S. O'Leary, *Some Reflections on Protocol no. 16*, *European Human Rights Law Review* 2018, σελ. 220-237.

¹⁹ Βλ. L.-A. Sicilianos, « Le dialogue entre la Cour européenne des droits de l'homme et les autres organes internationaux, juridictionnels et quasi-juridictionnels », στο: L.-A. Sicilianos/I. A. Motoc/R. Spano/R. Chenal (dir.), *Regards croisés sur la protection nationale et internationale des droits de l'homme / Intersecting Views on National and International Human Rights Protection*, *Liber Amicorum Guido Raimondi*, 2019, σελ. 871-893. Ως προς την

αναδεικνύει την εξωστρέφεια του Δικαστηρίου και κινείται στη λογική της συνεκτικής ερμηνείας και εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Όλες αυτές οι μορφές διαλόγου έχουν συμβάλει στην ανάδυση μιας ευρωπαϊκής νομικής ταυτότητας. Η παρατήρηση αυτή μας οδηγεί στο δεύτερο τμήμα αυτής της συμβολής, που σχετίζεται με τις κανονιστικές όψεις που εξηγούν τη δυναμική και τη μοναδικότητα της ΕΣΔΑ.

II. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

1. Η ΣΧΕΣΗ ΩΣΜΩΣΗΣ ΕΣΔΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η πρώτη από αυτές είναι η διείσδυση της ΕΣΔΑ σε όλους σχεδόν τους κλάδους του εσωτερικού δικαίου. Πράγματι, η ΕΣΔΑ διαποτίζει το σύνολο της εθνικής έννομης τάξης, επιδρώντας όχι μόνον στο συνταγματικό δίκαιο και τις ατομικές ελευθερίες, αλλά σε όλο το εύρος του δημοσίου δικαίου και συγχρόνως σε όλους τους επιμέρους κλάδους του αστικού δικαίου, στην πολιτική δικονομία, στο ποινικό δίκαιο και την ποινική δικονομία, στο σωφρονιστικό δίκαιο, στο δίκαιο αλλοδαπών και προσφύγων, κ.λπ. Η κανονιστική επίδραση της ΕΣΔΑ εκτείνεται πλέον και σε σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με τις τεχνολογικές και τις επιστημονικές εξελίξεις²⁰, καθώς και με την προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή²¹.

Επιπλέον, η Σύμβαση παρεμβαίνει στον πυρήνα άσκησης της κρατικής εξουσίας, όπως για παράδειγμα στη λειτουργία των μυστικών υπηρεσιών²², της αστυνομίας και του στρατού²³, στην οργάνωση του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης ή στις συνθήκες που επικρατούν στα καταστήματα κράτησης.

Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι η ίδια η Σύμβαση παραπέμπει επανειλημμένα στο εσωτερικό δίκαιο, καθιστώντας το έτσι αναπόσπαστο τμήμα της. Αυτό σημαίνει ότι τυχόν παραβίαση του εθνικού δικαίου οδηγεί αναπόδραστα σε διαπίστωση παραβίασης της ΕΣΔΑ. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε σχέση προς τη σύλληψη και κράτηση, οι οποίες πρέπει πάντα να γίνονται «σύμφωνα με τη νόμιμη διαδικασία» (άρθρο 5 ΕΣΔΑ), δηλαδή σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις του εθνικού δικαίου, καθώς και σε σχέση με τους περιορισμούς των θεμελιωδών

άλλη όψη αυτού του διαλόγου, δηλ. τις αναφορές της νομολογίας του ΕΔΔΑ στις αποφάσεις άλλων διεθνών οργάνων, βλ. M.-L. Deftou, *Exporting the European Convention on Human Rights*, 2022.

²⁰ Βλ. L.-A. Sicilianos/P. Titium, *La Cour européenne des droits de l'homme à l'ère des nouvelles technologies*, στο: *Europe des droits & libertés/Europe of Rights & Liberties 2020*, σελ. 7-16.

²¹ Βλ. European Court of Human Rights, *Factsheet – Climate Change*, 2024, διαθέσιμο στο [link](#).

²² Βλ. ιδίως τις αποφάσεις ΕΔΔΑ, *Roman Zakharov κατά Ρωσίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 04.12.2015· *Big Brother Watch κ.ά. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 25.05.2021.

²³ Βλ. S. Wallace, *The Application of the European Convention on Human Rights to Military Operations*, 2019.

ελευθεριών των άρθρων 8-11 της ΕΣΔΑ, οι οποίοι πρέπει να βασίζονται στον νόμο, να έχουν δηλαδή επαρκή νομική βάση στις σχετικές διατάξεις του εσωτερικού δικαίου.

Καθίσταται σαφές επομένως ότι η ΕΣΔΑ δεν αποτελεί μόνο αναπόσπαστο τμήμα του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αλλά διεισδύει σε όλο σχεδόν το εύρος του τελευταίου, παρεμβαίνει στον πυρήνα άσκησης κρατικής κυριαρχίας και συγχρόνως εντάσσει το εθνικό δίκαιο στο πεδίο εφαρμογής της. Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί υπερβολή να πει κανείς ότι σχέση της ΕΣΔΑ με την εθνική έννομη τάξη είναι σχέση πραγματικής ώσμωσης.

2. Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΝΕΧΗΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΣΔΑ

Η εξελικτική ερμηνεία της ΕΣΔΑ συνιστά άλλο ένα κανονιστικό στοιχείο που συμβάλλει στη μοναδικότητά της. Η μέθοδος αυτή ερμηνείας της Σύμβασης κατατείνει στη συνεχή προσαρμογή της στις σύγχρονες συνθήκες και αντιλήψεις. Εισήχθη το 1978 στην υπόθεση *Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου*²⁴ και έκτοτε έχει εφαρμοσθεί επανειλημμένα προκειμένου να διασφαλίσει ότι η ΕΣΔΑ παραμένει ένα ζωντανό κείμενο που εξελίσσεται μέσα στον χρόνο προκειμένου να ανταποκριθεί στις σύγχρονες προκλήσεις. Η εξελικτική αυτή ερμηνεία αφορά πλειάδα ζητημάτων, αλλά εντοπίζεται κυρίως στο πεδίο της οικογένειας και των οικογενειακών σχέσεων, στο πεδίο των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων, καθώς και σε εκείνο της προστασίας του περιβάλλοντος γενικά και της κλιματικής αλλαγής ειδικότερα²⁵.

Η μεθοδολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου έχει επηρεάσει καθοριστικά τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια, αλλά και μια σειρά από μηχανισμούς, δικαστικούς και οιονεί δικαστικούς, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει υιοθετήσει κατ' ουσίαν τη μεθοδολογία αυτή, ιδίως όταν πρόκειται για την ερμηνεία διεθνών συνθηκών που περιέχουν αόριστες έννοιες και για τις οποίες δεν υφίσταται χρονικός περιορισμός, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την ΕΣΔΑ. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η εξελικτική ερμηνεία της διεθνούς συνθήκης αντικατοπτρίζει την «τεκμαιρόμενη βούληση» των Κρατών μερών²⁶.

Θα πρέπει να τονισθεί ωστόσο ότι η μέθοδος της εξελικτικής ερμηνείας δεν ισοδυναμεί με

²⁴ *Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 25.04.1978, παρ. 31. Βλ. σχετικά J. Ferrero, *L'interprétation évolutive des conventions internationales de protection des droits de l'homme : contribution à l'étude de la fonction interprétative du juge international*, 2019· L-A. Sicilianos, *Evolutionary interpretation of the ECHR and beyond: Recent developments in the case-law of the European Court of Human Rights*, *Human Rights Law Journal* 2020, σελ. 1-5.

²⁵ Βλ. την πληθώρα νομολογιακών παραδειγμάτων που αναφέρονται στο European Court of Human Rights, *The Convention as a Living Instrument at 70. Background Paper*, Judicial Seminar 2020, διαθέσιμο στο [link](#).

²⁶ Βλ. Διεθνές Δικαστήριο του ΟΗΕ, *Différend relatif à des droits de navigation et des droits connexes* (Κόστα Ρίκα κ. Νικαράγουα), 13.07.2009, CIJ Recueil 2009, σελ. 213.

«λευκή επιταγή». Κατά την άποψή μας, μια τέτοια ερμηνεία δεν μπορεί να είναι ευθέως αντίθετη με το γράμμα της Σύμβασης. Μπορεί να κινείται *praeter legem*, αλλά όχι *contra legem*. Περαιτέρω, η εξελικτική ερμηνεία θα πρέπει να είναι σύμφωνη με το αντικείμενο και τον σκοπό της ερμηνευόμενης σύμβασης, εν προκειμένω της ΕΣΔΑ. Θα πρέπει επίσης να αντικατοπτρίζει τις σημερινές συνθήκες ζωής, όχι αυτές που ενδεχομένως να επικρατήσουν στο μέλλον. Προκειμένου να παραμείνει πιστό στην αποστολή του, το ΕΔΔΑ καλείται να αποτυπώσει και να πλαισιώσει τις εξελίξεις, όχι όμως και να επιχειρήσει να τις επιβάλλει. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η εξελικτική ερμηνεία διασφαλίζει τη συνεχή επικαιροποίηση της ΕΣΔΑ σε μια ήπειρο που αλλάζει και, σε τελευταία ανάλυση, την ίδια την επιβίωση της Σύμβασης.

3. Η ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΕ ΠΑΝΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Χρησιμοποιώντας την ερμηνευτική αυτή μεθοδολογία, το Δικαστήριο επιχειρεί να εναρμονίσει το επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε πανευρωπαϊκή κλίμακα. Με δεδομένη την ποικιλομορφία των νομικών συστημάτων και παραδόσεων στην Ευρώπη, η εναρμόνιση αυτή συνιστά ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του ΕΔΔΑ, αποτελώντας συγχρόνως πραγματική πρόκληση για τους Δικαστές και τον θεσμό ως τέτοιο.

Ωστόσο, εναρμόνιση δεν σημαίνει πλήρη ενοποίηση. Το δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης έχει συμβάλει σημαντικά στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ της εναρμόνισης αφενός, και του σεβασμού των ιδιαιτεροτήτων των διαφόρων κοινωνιών και συστημάτων αφετέρου. Ανάλογα με τη φύση των δικαιωμάτων για τα οποία πρόκειται και το πραγματολογικό πλαίσιο, το περιθώριο αυτό μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο ευρύ. Έτσι, για παράδειγμα, όταν πρόκειται για μείζονος σημασίας πολιτικές αποφάσεις στο πλαίσιο οικονομικής κρίσης που επηρεάζουν το δικαίωμα στην περιουσία, το Δικαστήριο αναγνωρίζει ευρύ περιθώριο εκτίμησης²⁷. Αντίθετα, όταν πρόκειται για διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό το περιθώριο αυτό είναι στενό²⁸.

4. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΜΙΑΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Οι παρατηρήσεις αυτές μας οδηγούν στο τελευταίο αλλά ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που αναδύεται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και συγκεκριμένα τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής νομικής

²⁷ Βλ., για παράδειγμα, ΕΔΔΑ, *Μαματάς κ.ά. κατά Ελλάδος*, 21.07.2016 (απόφαση που αφορούσε το «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων).

²⁸ Βλ., για παράδειγμα, ΕΔΔΑ, *Konstantin Markin κ. Ρωσίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 22.03.2012, ιδίως παρ. 126 επ.

και πολιτικής ταυτότητας. Πράγματι, μετά από 65 χρόνια συνεχούς νομολογιακής επεξεργασίας, η ΕΣΔΑ προσφέρει ένα κοινό σώμα κανόνων πανευρωπαϊκής εμβέλειας που βασίζεται σε θεμελιώδεις αξίες.

Η «πραγματική δημοκρατία» (genuine democracy) συνιστά τον πυρήνα αυτών των αξιών. Όπως έχει πει το Δικαστήριο, η δημοκρατία είναι το μόνο πολιτικό μοντέλο στο οποίο αποβλέπει η Σύμβαση και άρα το μόνο το οποίο είναι συμβατό με αυτήν²⁹. Το ΕΔΔΑ είναι το μόνο διεθνές δικαστήριο το οποίο έχει αναδείξει με τέτοια σαφήνεια την άρρηκτη αυτή σχέση μεταξύ δημοκρατίας και δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι πολιτικά ουδέτερα. Όπως προκύπτει από την περίφημη *Ελληνική υπόθεση*³⁰, η ΕΣΔΑ δεν μπορεί να εφαρμοστεί σωστά και αποτελεσματικά από ένα δικτατορικό ή ανελεύθερο καθεστώς. Μόνον ένα πραγματικά δημοκρατικό καθεστώς συμβαδίζει με τη φιλοσοφία και το πνεύμα της Σύμβασης.

Από τις αρχές του 2018 έως σήμερα, το ΕΔΔΑ έχει εφαρμόσει επανειλημμένα το άρθρο 18 της ΕΣΔΑ που αφορά την κατάχρηση εξουσίας εκ μέρους των κρατικών αρχών³¹. Κατ' αυτό τον τρόπο το Δικαστήριο αντιδρά στο δημοκρατικό έλλειμμα που παρατηρείται σήμερα σε ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη.

Το κράτος δικαίου είναι μια άλλη θεμελιώδης αξία που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή νομική ταυτότητα. Σε σειρά υποθέσεων, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι η έννοια του κράτους δικαίου υφέρπει σε ολόκληρο το σύστημα που εγκαθιδρύει η ΕΣΔΑ³². Η έννοια αυτή ενυπάρχει σε όλες σχεδόν τις ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης. Θα πρέπει ωστόσο να υπογραμμιστεί ότι το κράτος δικαίου δεν είναι το κράτος του οποιουδήποτε δικαίου. Το Δίκαιο θα πρέπει να αντανakλά τις θεμελιώδεις αξίες και τα δικαιώματα που ενσαρκώνει και αναγνωρίζει η Σύμβαση.

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί την πεμπτοσύια του κράτους δικαίου. Αντικατοπτρίζει τα ιδεώδη της δικαιοσύνης και της δίκαιης ισορροπίας τα οποία διατρέχουν τη Σύμβαση. Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης έχει ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αυτό. Οι αποφάσεις του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης στις υποθέσεις *Baka κατά Ουγγαρίας*³³ και *Grzeda κατά Πολωνίας*³⁴ είναι εμβληματικές στο σημείο αυτό.

²⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *United Communist Party of Turkey κ.ά. κατά Τουρκίας*, 30.01.1998, παρ. 45.

³⁰ Βλ. σχετικά Σ. Περράκη, *Η «Ελληνική Υπόθεση» ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974)*, 1997.

³¹ Για το άρθρο 18 της ΕΣΔΑ βλ. το σχόλιο του Χ. Ανθόπουλου, στο Ι. Σαρμάς/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος, *ΕΣΔΑ. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2021, σελ. 807-817.

³² Βλ., για παράδειγμα, την ιστορική απόφαση *Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 21.02.1975, παρ. 34· καθώς και *G.K. κ. Βελγίου*, 21.05.2019, παρ. 57.

³³ ΕΔΔΑ, *Baka κ. Ουγγαρίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 23.06.2016.

³⁴ ΕΔΔΑ, *Grzeda κ. Πολωνίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, 19.05.2021.

Ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα και η ευρύτητα πνεύματος αποτελούν ένα τρίπτυχο το οποίο έρχεται και επανέρχεται σε πάμπολλες αποφάσεις του Δικαστηρίου που αφορούν τη θρησκευτική ελευθερία, την ελευθερία της έκφρασης και την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι. Το τρίπτυχο αυτό ενυπάρχει σε κάθε δημοκρατικό καθεστώς και αποτελεί τμήμα της ευρωπαϊκής νομικής ταυτότητας. Κάθε μορφή αποκλεισμού, διακρίσεων, φανατισμού και συναφούς μισαλλοδοξίας έχει καταδικαστεί επανειλημμένα από το ΕΔΔΑ.

Επιπλέον, όταν εξετάζει υποθέσεις που σχετίζονται με την τρομοκρατία, το Δικαστήριο συναιρεί τις αξίες της ελευθερίας και της ασφάλειας και επιχειρεί να διασφαλίσει μια ισορροπία ανάμεσα σε αυτές. Το ΕΔΔΑ έχει επιδείξει κατανόηση προς τις εθνικές αρχές όταν αυτές αντιμετωπίζουν εξαιρετικές δυσκολίες για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Συγχρόνως όμως δεν έχει ποτέ εγκαταλείψει τις αρχές της νομολογίας του. Αντίθετα, σε υποθέσεις που αφορούν την τρομοκρατία οι αρχές αυτές έχουν επιβεβαιωθεί και ισχυροποιηθεί³⁵.

Η αξία της ελευθερίας είναι συνυφασμένη με εκείνη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η αξιοπρέπεια αποτελεί την πεμπουσία της ευρωπαϊκής αντίληψης περί δικαιωμάτων του ανθρώπου και το πρίσμα μέσα από το οποίο προστατεύονται τα εν λόγω δικαιώματα³⁶. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι σύμφυτη με όλες τις ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων. Αποκτά ιδιαίτερο βάρος σε σχέση προς το δικαίωμα στη ζωή και την ολοσχερή απαγόρευση της θανατικής ποινής, καθώς και σε συνάρτηση προς την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, την απαγόρευση της δουλείας, της ειλωτείας, της αναγκαστικής εργασίας και της εμπορίας ανθρώπων. Η πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ σε όλα αυτά τα πεδία συνιστά σημαντική συμβολή στην ανάδειξη και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως αξίας που είναι συνυφασμένη με την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη.

Γραμμένη στον απόηχο των φρικαλεοτήτων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η ΕΣΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στην ειρήνη. Όπως τονίζει το προοίμιο της Σύμβασης, οι ελευθερίες που προστατεύει η τελευταία αποτελούν «το βάθρο της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο». Καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του, και ιδίως πρόσφατα, το ΕΕΔΑ έχει κληθεί να δικάσει μεγάλο αριθμό υποθέσεων που συνάπτονται με όλες σχεδόν τις ένοπλες συγκρούσεις σε ευρωπαϊκό έδαφος. Η τουρκική επέμβαση στην Κύπρο, η σύρραξη στην πρώην Γιουγκοσλαβία, οι συγκρούσεις στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η ρωσική επέμβαση στην Υπερδνειστερία, οι πολεμικές επιχειρήσεις της Ρωσίας στη Γεωργία, η προσάρτηση της Κριμαίας και ο πόλεμος στην Ουκρανία είναι οι σημαντικότεροι σταθμοί μιας σειράς ιστορικών αποφάσεων που καταγράφουν μαζικές

³⁵ Βλ. την ανάλυση των αξόνων αυτών της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο L.-A. Sicilianos, *The European Court of Human Rights at a Time of Crisis in Europe*, *European Human Rights Law Review* 2016, σελ. 121-135, σελ. 127 επ.

³⁶ Βλ. G. Le Moli, *Human Dignity in International Law*, 2021.

παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μερικές από τις μελανότερες στιγμές της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας³⁷.

Σήμερα, εκκρεμούν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο περισσότερες διακρατικές υποθέσεις³⁸ από ποτέ, αποτυπώνοντας τη σημαντικότερη πτυχή της κρίσης που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή ήπειρο. Είναι σαφές ότι η ειρήνη δεν επιβάλλεται με δικαστικές αποφάσεις. Παρά ταύτα, οι σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ και όσες πρόκειται να εκδοθούν στο εγγύς μέλλον συνιστούν νηφάλια και πολύτιμη καταγραφή των γεγονότων και των εκτεταμένων παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου που συναρτώνται αναπόδραστα με τις πολεμικές πράξεις και μπορεί να αποτελέσουν το έναυσμα αλλά και τη βάση για την εξεύρεση διπλωματικών και πολιτικών λύσεων για ορισμένα από τα πιο δύσβατα προβλήματα της ηπείρου μας.

5. Η ΕΣΔΑ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Όλα τα παραπάνω έχουν καταστήσει την ΕΣΔΑ ένα κείμενο αναφοράς, το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επανένωση της Ευρώπης και συνεχίζει να αποτελεί τη βάση του όλου εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ας θυμηθούμε ότι η επικύρωση της ΕΣΔΑ αποτελούσε συστηματικά *conditio sine qua non* για την ένταξη των Κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στο Συμβούλιο της Ευρώπης³⁹. Με άλλα λόγια, το όλο εγχείρημα της διεύρυνσης του Οργανισμού στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ΕΣΔΑ. Εξάλλου, η τελευταία ήταν και παραμένει σημαντική πηγή έμπνευσης του ενωσιακού δικαίου και ειδικότερα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και της νομολογίας του ΔΕΕ. Η αναμενόμενη προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ⁴⁰ θα αποτελέσει συμβολικά το επιστέγασμα μιας διαδρομής χωρίς προηγούμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Από αμιγώς νομική άποψη, θα είναι η πρώτη φορά που ένας διεθνής οργανισμός θα δεχθεί να υπαχθεί σε εξωτερικό δικαστικό έλεγχο.

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Καταλήγοντας θα λέγαμε ότι οι παράμετροι που εξηγούν τον μοναδικό χαρακτήρα και τη δυνα-

³⁷ Βλ. S. Wallace, *The Application of the European Convention on Human Rights*, ό.π.· καθώς και ΕΔΔΑ, *Factsheet – Armed conflicts*, Ιανουάριος 2023, διαθέσιμο στο [link](#).

³⁸ Βλ. G. Ulfstein/I. Risini, *Inter-State Applications under the European Convention on Human Rights: Strengths and Challenges*, EJIL Talk! 24.01.2020, διαθέσιμο στο [link](#).

³⁹ Βλ. J.-F. Flauss, *Les conditions d'admission des pays d'Europe centrale et orientale au sein du Conseil de l'Europe*, *European Journal of International Law* 3/1994, σελ. 401-422.

⁴⁰ Για τις πρόσφατες εξελίξεις του πολύπαθου αυτού ζητήματος βλ. Council of Europe, *EU Accession to the ECHR* ("46 + 1" Group), διαθέσιμο στο [link](#).

μική της ΕΣΔΑ είναι καταρχήν θεσμικοί: Το δικαίωμα ατομικής προσφυγής χωρίς όρους και προϋποθέσεις, ο μόνιμος χαρακτήρας του Δικαστηρίου, η συνεχής προσαρμογή των μεθόδων εργασίας του, ο πολυεπίπεδος μηχανισμός επίβλεψης της συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, καθώς και ο πολύπλευρος διάλογος με τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια, καθώς και με άλλα διεθνή και περιφερειακά δικαστήρια και όργανα ελέγχου.

Από κανονιστική άποψη, οι σημαντικότερες παράμετροι που συμβάλλουν στη μοναδικότητα του θεσμού είναι η διείσδυση της ΕΣΔΑ σε όλους τους επιμέρους κλάδους του εθνικού δικαίου, αλλά και στον πυρήνα της κρατικής εξουσίας, η εξελικτική ερμηνεία που διασφαλίζει τη συνεχή προσαρμογή του κειμένου της, η εναρμόνιση του επιπέδου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, η προοδευτική δημιουργία μιας ευρωπαϊκής νομικής και πολιτικής ταυτότητας και η επίδραση που αυτή ασκεί στην ευρωπαϊκή επανένωση και ολοκλήρωση.

Οι κρίσεις και οι προκλήσεις που βιώνει σήμερα η Ευρώπη και ο κόσμος είναι μεγάλες. Πολλές από τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΣΔΑ απειλούνται. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ έχει δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις και το πλαίσιο που επιτρέπουν την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων με αποφασιστικότητα και σύνεση. □